

Anne-Çocuk İlişkisinin ve Baba Tutumlarının Çocukların Ahlâki ve Sosyal Kural Anlayışları Üzerine Etkisi

Arzu Özyürek ¹, Fatma Tezel Şahin ²

Öz

Bu çalışmada, anne çocuk ilişkileri ve baba tutumları ile okul öncesi eğitim kurumuna devam eden altı yaş çocuklarının ahlâki ve sosyal kural anlayışları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır. Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden altı yaşında 122 çocuk ve anne-babaları çalışma grubunu oluşturmuştur. Çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışlarına ilişkin verilerin toplanmasında Ahlâki ve Sosyal Kural Bilgisi Ölçeği kullanılmıştır. Anne-çocuk ilişkilerinin belirlenmesinde Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği-Anne Formu kullanılmıştır. Baba tutumlarının belirlenmesinde Aile Tutum Envanteri kullanılmıştır. Verilerin analizinde pearson korelasyon katsayısı dikkate alınmıştır. Sonuç olarak; annelerin Aile Çocuk İlişkileri Ölçeğinin, Sıcaklık ve Sevgi, İlgisizlik alt boyut puanları ile çocukların ahlâki kural anlayışları arasında, babaların Aile Tutum Envanterinin, Demokratik/Otoriter Çocuk Bakımı Tutumları ve Uyma Davranışları alt boyut puanı ile çocukların sosyal ceza puanı arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($P<.05$).

Anahtar Kelimeler

Okul öncesi dönem
Anne-çocuk ilişkisi
Baba tutumları
Ahlaki ve sosyal kurallar

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 18.06.2014
Kabul Tarihi: 11.01.2015
Elektronik Yayın Tarihi: 15.02.2015

DOI: 10.15390/EB.2015.3672

Giriş

Ahlâk, bireyin doğruyla yanlışı, haklıyla haksızı, iyiyle kötüyü bilinçli olarak yargılayarak davranışta bulunmasını sağlayan bilişsel bir yapıdır (Selçuk, 1995; Senemoğlu, 2005; Çiftçi, 2007; Danovitch ve Keil, 2007; Harlak vd., 2007; Özgün, 2010). Ahlâki gelişim ise, çocuğun toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesi ile ilgilidir. Başarılı bir ahlâki gelişim, bireyin paylaşma, yardımlaşmaya, özverili davranmaya, başkalarına karşı hoşgörülü olmaya ve toplumsal kurallara uymaya istekli olması olarak açıklanabilir. Ahlâki gelişimle birlikte kişinin toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesi beklenir (Mercin, 2005; Topbaşı, 2006; Özgün, 2010).

Kuramsal açıdan ele alındığında psikanalitik kuramın savunucusu Freud, ahlâk gelişiminin ilk beş yılda tamamlandığını (Yapıcı ve Yapıcı, 2005) ileri sürerken Erikson, ahlâki gelişimin yetişkinliğin ilk dönemlerine kadar sürdüğünü savunmuştur. Davranışçı yaklaşıma göre, ahlâki yargılar şartlanma yoluyla kazanılır ve hoş görülen davranışlar yapılmaya devam edilirken hoş görülmeyen davranışlar yanlış olarak kabul edilir (Topbaşı, 2006). Gelişim süreci, ahlâki olandan ahlâki olmayan kurallara doğru aşamalı bir gelişim göstermektedir (Smetana, 1981). Piaget ve Kohlberg, ahlâki gelişiminin bilişsel gelişim ile paralel olarak, çocuğun arkadaş çevresiyle olan sosyal

¹ Karabük Üniversitesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, Türkiye, a.ozyurek@karabuk.edu.tr

² Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Türkiye, tsahin@gazi.edu.tr

etkileşimi çerçevesinde gerçekleştiğini ileri sürmüşlerdir (Mercin, 2005; Nobes, Panagiotaki ve Pavson, 2009). Piaget, ahlâki gelişimi bir inşa süreci, Kohlberg ise evrensel ahlâki ilkelerin keşif süreci olarak görmektedir. Ahlâk kavramları ve ahlâki gelişim, yaşa bağlı evreler içinde olgunlaşır (Kabadayı ve Aladağ, 2010). Piaget ahlâki gerçeklik dönemindeki ve Kohlberg gelenek-öncesi ahlâki gelişim düzeyindeki çocukların, doğru ve yanlış konusundaki yargıları, kendi yakınlarında bulunan otorite kaynaklarından öğrendiklerini ileri sürmektedirler (Güngör, 2004).

Çocuğun yaşamının ilk beş yılının, bireyin yaşamı boyunca topluma uyumu için gerekli erken bilişsel, sosyal-duygusal ve düzenleyici beceriler ve yeterliklerin oluşmasında kritik bir öneme sahip olduğu açıktır (Sheridan vd., 2010). Başkalarının duygularını anlamak, olumlu sosyal etkileşimler için büyük bir gelişimsel başarıdır. Bu alanda yapılan psikolojik araştırmalar, çocukların üç dört yaşlarından itibaren kişinin duygularını etkileyen dış nedenleri anladıklarını ve üç- beş yaşlarında duyguların arzulara bağlı olduğunu kavradıklarını göstermektedir. Örneğin; üç yaşındaki çocuk, bir kişinin hediye aldığı mutlu olacağını anlayabilmektedir (Gummerum, Hanoch, Keller, Parsons ve Hummel, 2010).

İnsanoğlu, bireysel ve sosyal bir varlıktır. Kültürel psikologlar insan ve kültürün “bağımlı ve karşılıklı aktif” olduğu görüşündedirler. İnsanoğlu, başkalarıyla, toplumla, kültürle ve fiziksel çevre ile sürekli etkileşim yoluyla gelişir (Hong, 2003). Sosyalleşme, çocuğun çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini kabul etmesidir. İnsanları anlamak ve uyum sağlamak, sosyalleşme ölçütüdür. Sosyal davranışların çoğu, ahlâkî değerler tarafından kontrol edilir (San Bayhan ve Artan, 2004; Topbaşı, 2006). Sosyal kural anlayışı, sosyal dünya hakkında gerçek bilgiye dayanır. Sosyal kurallar, belli sosyal gruplar tarafından meydana getirilir ve öğrenilmesi zorunludur (Yapıcı ve Yapıcı, 2005). Çocuklar, çevreyle etkileşimleri sonucunda toplumsal kuralları öğrenir ve bir sosyal kural anlayışı geliştirirler (Çeliköz, Seçer, Çetin ve Şen, 2008). Çocuklarda ahlâki kural anlayışı, sosyal kural anlayışından daha erken gelişmektedir (Yau ve Smetana, 2003). Sosyal kurallar otoriteye, kurala, içeriğe bağımlı ve değiştirilebilirken ahlâki kurallar, sosyal dünya hakkında gerçek bilgi içeriğine sahip, kural ve otoriteden bağımsız, evrensel ve değiştirilemez olarak görülür (Seçer, Çağdaş ve Seçer, 2006). Sosyal gelişimi iyi olmayan çocuklar, saldırgan davranışlar sergilerler ve anne, baba, çocuğun bakımından sorumlu kişiler veya öğretmenler için büyük zorluk oluşturabilirler. Sosyal becerileri gelişmiş çocuklar ise akranlarıyla olumlu ilişkiler kurabilen ve yetişkinler tarafından istenilen davranışlar sergileyen çocuklardır (Berry ve O’conner, 2010; Whiteside-Mansell, Bradley, McKelvey ve Fussel, 2009).

Okul öncesi dönemde, çocukların sosyal becerilerini etkileyen başlıca faktörler; aile, yaş, akran ilişkileri, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, çocuğun engelli olma durumu, okul öncesi eğitim kurumları, öğretmenler, kitle iletişim araçları gibi başlıklar altında incelenmektedir. Sosyal becerileri ve sosyalleşmeyi etkileyen faktörler içinde aile özel ve önemli bir yere sahiptir. Çocuklar ilk sosyal becerilerini ailelerinden öğrenmektedirler. Bu nedenle anne babaların çocukları üzerinde sosyal becerilerle ilgili doğrudan ya da dolaylı etkileri olduğu görülmektedir. Anne babaların çocuklarına karşı yakınlıkları, çocuk yetiştirme tutumları, disiplin yöntemleri, çocuklarına model olmaları, güvenli bağlanma biçimleri gibi faktörler doğrudan etki yaparken, çocuklarına sosyal becerileri uygulama fırsatı sunmaları ise dolaylı olarak sosyal gelişimi, sosyal becerileri etkilemektedir (Chae ve Lee, 2011; Tutkun, 2012). Bebeklikteki bağlanmanın kalitesi ile okul öncesi ve okul yıllarındaki sosyal duygusal gelişim arasında önemli bağlantılar olduğu bulunmuştur. Bebeklikte kendini güvenli hisseden bir çocuğun sosyal yetkinliği kendini güvensiz hisseden bir çocuktan daha yüksektir ve içselleştirilmiş veya dışsallaştırılmış davranış problemlerine sahip olma olasılıkları daha azdır (Dumont ve Paquette, 2013).

Çocuğun en uzun süre yakın ilişki içinde bulunduğu ve sosyalleştiği ilk yer aile ortamıdır. Aile diğer sosyal çevrelerin, çocuk da ailesinin izlerini taşımaktadır (Ertürk, 2010; Kıldan, 2010; Orçan, 2010; Ünlüer, 2010). Birçok araştırmacı ailedeki sosyalleşmeyi “birincil sosyalleşme”, aile dışındakini ise, “ikincil sosyalleşme” olarak nitelendirir (Topbaşı, 2006). Çocuğa sosyal ve ahlâki kuralları ilk öğreten kişi anne veya anne yerine geçen kişidir. Çocuk, annesi aracılığı ile dünyayı kavramaya çalışır. Anne, uyulması gereken kurallarla ilgili olarak çocuğun yol göstericisi ve ona ışık tutan kişidir. Çocuğun annesiyle kuracağı ilişki, onun ömrü boyunca kuracağı insan ilişkilerinin temelini oluşturur (Berry ve O’connor, 2010). Anne-çocuk ilişkileri, çocuğun sosyal yaşantısında karşılaşacağı diğer bireylerle olan bütün ilişkilerini ve okula uyumunu da etkilemektedir. Geleneksel aile yapısındaki yerinin aksine, günümüzde bireylerin öğrenim düzeyi, sosyo-ekonomik yapı gibi etkenler, babanın aile içindeki yerinde önemli bir farklılık oluşturmuştur. Aynı şekilde, baba-çocuk ilişkileri de farklılaşmıştır (Kıldan, 2010). Anneler kadar babalar da çocuklarının bakımıyla ilgili sorumluluk almakta ve çocukların gelişiminde önemli rol oynamaktadırlar (Ünlüer, 2010).

Bandura ve Skinner’e göre, bireyler gözlem ve model alma yoluyla öğrenmektedirler. Özellikle okul öncesi çocuklar, birçok davranışı sosyal etkileşim ve model aldıkları kişileri taklit yoluyla kazanmaktadırlar. Anne babaların çocuğa karşı tutumları, çocuğu yaşamı boyunca etkileyecek olumlu ya da olumsuz izler bırakır. Anne baba ve çocuk arasındaki ilişki, çocuğun aile bireylerini model alarak öğrenimleri onun yaşama ilişkin tutumlarının şekillenmesinde rol oynar (Senemoğlu, 2005; Çakır, 2007; Çalışan Demir, 2008; Bilgin, 2010; Forman, Aksan ve Kochanska, 2004; Seven, 2010). Otoriter ve sıkı disiplin ortamında yetişen çocuklar, kendilerini ifade etmekte ve diğer insanlarla iletişim kurmakta güçlük çekerler. Nobes ve Pawson (2003), yaptıkları araştırmada çocuklara ahlâki ve sosyal kuralların ihlal edilmesiyle ilgili hikâyeler okumuşlar ve onların yargılarını incelemiştir. Araştırmanın sonucunda; çocuklara göre, sosyal kuralların otoriteye bağlı olarak değişebildiğini saptamışlardır.

Okul öncesi dönem, tüm gelişim alanlarında olduğu gibi ahlâki ve sosyal gelişim açısından da çocuk için kritik bir dönemdir. Sanayileşmiş ülkelerdeki anne baba ve öğretmenler, genellikle değerler eğitiminin ahlâki değerlerin gelişiminde önemli olduğunu düşünürler. Birçok Japon eğitimci, veli ve politikacısı, mevcut toplumda “kalplerin eğitiminin (ahlâki eğitim)” öncelikli olduğunu düşünmektedir (Taylor, Ogawa ve Wilson, 2002). Smetana (1999) yaptığı araştırmada çocukların sosyal kuralları kardeşler, anne baba ve öğretmen gibi yetişkinler ve akranları ile ilişkileri sayesinde öğrendiklerini ortaya koymuştur. Çocukların sosyal becerileri ve sosyal beceri yetersizlikleri hakkında eğitimciler ve araştırmacılar tarafından yürütülen çalışmalarda, yeterli sosyal becerilere sahip olmayan çocukların yaşamları boyunca sosyal ilişkilerinin risk altında olacağı, kişiler arası ilişkilerinde, duygusal alanlarda, okul yaşamlarında ve meslek hayatlarında çeşitli problemlerle karşılaşabilecekleri vurgulanmaktadır (DeRosier ve Lloyd, 2011; O’Brennan, Bradshaw ve Sawyer, 2009).

Alanyazın incelendiğinde, çocukların ahlaki ve sosyal gelişimlerinin model alma ve gözlem yoluyla gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Çocukların ilk ve en önemli çevresini ise anne babalar oluşturmaktadır. Anne çocuk ilişkileri ve anne babaların çocuk yetiştirme tutumları, çocukların gelişimleri üzerinde oldukça önemlidir. Anne çocuk ilişkileri ile baba tutumlarının okul öncesi yaş grubundaki çocukların ahlaki ve sosyal kural anlayışları üzerindeki etkisini araştırmak, elde edilecek sonuçlar çerçevesinde erken yıllardan itibaren çocuk ve anne baba eğitim programlarının hazırlanıp uygulanmasına destek olabilecektir. Bu nedenle, anne-çocuk ilişkileri ve baba tutumlarının, çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışları üzerindeki etkilerini incelemek önemli görünmektedir. Bu araştırmanın amacı; anne çocuk ilişkileri ve baba tutumları ile okul öncesi eğitim kurumuna devam eden altı yaş çocuklarının ahlâki ve sosyal kural anlayışları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığı ve/veya derecesini araştıran genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Karşılaştırma türü ilişkisel taramada, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında farklılaşma olup olmadığına bakılır (Karasar, 2005). Bu çalışmada, altı yaşında çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla ilişkileri ve babaların çocuklarına karşı tutumları ile çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışları arasında ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmada, Karabük İli Safranbolu İlçesi'ndeki resmi anasınıfı ve anaokullarına devam eden altı yaşındaki çocuklardan tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen 65 kız, 57 erkek olmak üzere 122 çocuk ve anne-babaları çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu, evrenin yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışlarının değerlendirilmesinde Ahlâki ve Sosyal Kural Bilgisi Ölçeği, anne çocuk ilişkilerinin değerlendirilmesinde Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği Anne Formu, baba tutumlarının belirlenmesinde Aile Tutum Envanteri kullanılmıştır.

Ahlâki ve Sosyal Kural Bilgisi Ölçeği: Çocukların ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili bilgilerini tespit etmek için kullanılan ölçek, Smetana (1981) tarafından geliştirilmiş, Seçer ve Sarı (2006) tarafından Türk çocukları için yeniden düzenlenmiş, kapsam ve görünüş geçerliğine bakılmıştır. Uzman görüşü alınmış, ön test-son test korelasyon katsayısı $r=.78$ bulunmuştur. Elde edilen sonuçlar, ölçeğin geçerliği ve güvenilirliği için bir kanıt olarak değerlendirilmiştir (Seçer, Sarı ve Olcay, 2006; Çeliköz vd., 2008). Ölçekte çocukların ahlâki kurallarla ilgili bilgisini tespit etmek için ahlâki kuralların ihlal edilmesini yansıtan beş resim, sosyal kurallarla ilgili bilgisini ölçmek için sosyal kuralların çiğnenmesini gösteren beş resim bulunmaktadır.

Ahlâki kurallar ile ilgili resimler;

- Resim 1. Bir çocuk diğerine vuruyor.
- Resim 2. Bir çocuk oyuncak ayısını paylaşmak istemiyor.
- Resim 3. Bir çocuk diğer çocuğu itiyor.
- Resim 4. Bir çocuk diğerine su atıyor.
- Resim 5. Bir çocuk diğer çocuğun elmasını zorla alıyor.

Sosyal kurallarla ilgili resimler;

- Resim 1. Bir çocuk oyuna katılmıyor.
- Resim 2. Bir çocuk hikâye saatinde istenilen yere oturmuyor.
- Resim 3. Bir çocuk elmayı yedikten sonra kabuklarını çöpe değil yere atıyor.
- Resim 4. Bir çocuk doğru yere oyuncuğunu koymuyor.
- Resim 5. Bir çocuk paltosunu askıya asmıyor ve yere atıyor.

Çocukların ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili ciddiyet algısı boyutunu ölçmek için, her çocuğa kendine gösterilen resimlerdeki olaylarla ilgili kararını bildirebileceği dört farklı yüz ifadesi kullanılmıştır. Her resim gösterildiğinde çocuğun önüne yüz ifadelerini içeren kartlar sıralanmış ve "Resimde gösterilen olaya tepkin nasıl olurdu, yüz ifadelerinden birini seçer misin?" diye sorulmuştur. Puanlamada bu yüz ifadelerinden yararlanılmıştır. Mutlu onaylayan yüz ifadesi 1 puan, biraz kızgın/onaylamayan yüz ifadesi 2 puan, çok kızgın/hiç onaylamayan yüz ifadesi 3 puan, çok çok kızgın yüz ifadesi 4 puandır.

Çocukların ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili otorite ve kural yokluğu ve genelleme alt boyutlarına ait cevaplarını değerlendirmek amacıyla ölçekteki resimlerle ilgili olarak; “Resimdeki çocuğun yaptığı davranışı öğretmeni görmese (ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili otorite yokluğu), resimdeki olayla ilgili daha önceden konulmuş bir kural olmasa (ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili kural yokluğu), çocuk bu davranışı başka bir okulda ya da evde yapsa (ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili genelleme algısı) doğru olur muydu?” soruları sorulmuştur. Çocukların sorulara verdikleri “evet” cevabı 0 puan, “hayır” cevabı 1 puan olarak kaydedilmiştir.

Çocukların ahlâki ve sosyal kuralların çiğnenmesi durumunda, ceza ile ilgili tutumunu ölçmek için; “Öğretmeni, resimdeki davranışı yapan çocuğa ceza versin mi, az mı yoksa çok mu ceza versin? (ahlâki ve sosyal kuralların ihlali durumunda çocuğun ceza tutumu)” sorusu sorulmuştur. Ceza tutumuna ilişkin olarak verilen “Hayır, ceza vermesin” 1 puan, “Evet, az ceza versin” 2 puan ve “Evet, çok ceza versin” 3 puan olarak puanlanmıştır.

Ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili her alt boyut puanı ayrı ayrı toplanarak ahlâki ve sosyal kurallarla ilgili ciddiyet algısı, otorite yokluğu, kural yokluğu, genelleme ve ceza alt boyutlarına ilişkin puanlar elde edilmiştir. Yüksek puan, çocuğun ahlâki ve sosyal kural bilgisinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanmıştır (Seçer, Sarı ve Olcay, 2006).

Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği Anne Formu (Parental Acceptance - Rejection Questionnaire - Mother Form, PARQ): Rohner, Savedro ve Granum tarafından geliştirilen ölçek, 1988 yılında Polat ve Sunar tarafından Türkçeye çevrilmiş, Anjel ve Erkman 1993 yılında son halini vermiştir. Türkiye’deki güvenilirlik çalışması 229 anne üzerinde yapılmıştır. Toplam puan alfa katsayısı .90 düzeyinde bulunmuştur. Ölçeğin iki ve üç hafta arayla tekrar uygulanması sonucu Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı .46 olarak bulunmuştur. Çocuk ve yetişkin formlarına benzerliği nedeniyle anne formunun geçerliği yeterli olarak kabul edilmiştir. Toplam 56 maddeden oluşan anne formunun dört alt testi vardır:

- Sıcaklık ve Sevgi (20 madde)
- Saldırganlık ve Kin (16 madde)
- İlgisizlik ve İhmal (12 madde)
- Ayrıştırılmamış Reddetme (8 madde)

Yanıtlar form üzerinde işaretlenmektedir. Her madde için “Hemen hemen her zaman doğru-4 puan”, “Bazen doğru-3 puan”, “Nadiren doğru-2 puan”, “Hiçbir zaman doğru değil-1 puan” gibi Likert tipi derecelendirme vardır. Ölçek maddelerinden 25 tanesi tersine çevrilerek puanlanır. Alt testlerden alınan puanlar, toplam reddetmeyi gösterir. Her alt boyut ve toplam için alınan puanlar yükseldikçe reddetme artmaktadır ve anne-çocuk ilişkisinin sağlıklı olduğunu göstermektedir. Ölçek, annenin çocuğunu kabullenme ve reddetme davranışlarına ait algılamayı içerir ve en az üç yaşında çocuğu olan annelere uygulanabilir (Öner, 1996).

Aile Tutum Envanteri: Öner ve Torun (1989) tarafından geliştirilen ölçek, dört psiko-sosyal alanda 45 sorudan meydana gelmektedir. Aile Tutum Envanteri, ebeveynlerin çocuklarına karşı otoriter veya demokratik tutumlarını yansıtan Demokratik/Otoriter Çocuk Bakımı ve Tutumları (DEMO-8 madde), ebeveynlerin bir yetişkin olarak çocuklarına karşı tahammül etme motivasyonlarının temelini yansıtan Çocukla Özdeşleşme (ÖZDEŞ-15 madde), aile düzeni ve yapısının geleneksel ahlâk ve temel terbiyeye uygun sosyal normlarını yansıtan Uyma Davranışı (UYMA-7 madde) ve ebeveynlerin toplumdaki hızlı sosyal değişiklik ve modernleşme sürecine uyumunu yansıtan Sosyal Hareketlilik (SOSHAR-15 madde) alt boyutlarından oluşan bir ölçektir. Ölçek, 'katılmıyorum', 'biraz katılıyorum', 'oldukça katılıyorum', 'tamamen katılıyorum' şeklinde dörtlü likert tipi seçenekten oluşmaktadır. Aile Tutum Envanteri puanlarının yüksek olması, alt gruplara göre; daha demokratik, çocuğuyla daha iyi özdeşim kuran, sosyal normlara daha fazla uyan ve uyumlu bir sosyal hareketlilik özelliğine sahip ebeveyn tutumu olarak yorumlanmaktadır (Torun, 1989). Aile Tutum Envanteri, güvenilirlik ve geçerlik çalışmalarında 75 anneye uygulanmıştır. Yapılan analizlerde, alfa katsayısı .81 ve ortanca madde bırakma korelasyon katsayısı .34 olan 30 maddelik kısa anne formu elde edilmiştir (Torun, 1989). Daha sonra Öner (1992), geçerlik ve güvenilirliği düşük olan bazı maddeleri yeniden elden geçirerek 90 maddelik bir form elde etmiştir. Bir anne grubuna uygulanan bu maddelerden en güvenilir ve geçerli olan 45 tanesi son envanter formunu oluşturmuştur (Öner,1996). Tezel Şahin ve Özyürek (2008), okul öncesi çocuğa sahip 381 anne ve 381 baba ile yaptıkları çalışmada Aile Tutum Envanteri alfa katsayısı toplam varyansını anne .86, baba .88; DEMO için anne .61, baba .65; ÖZDEŞ için anne .71, .74; UYMA için anne .59, baba .61; SOSHAR için anne .76, baba .78 olarak saptamışlardır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya alınan çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışlarını değerlendirmek üzere, her çocuk ile sınıf ortamı dışında uygun bir ortamda bire bir çalışılmıştır. Uygulama, yaklaşık 20 dakika sürmüştür. Çocuğa yüz ifadelerinin anlamı açıklanmış, örnek bir durum söylenerek bu durumda kendisini nasıl hissedeceğini gösteren yüz ifadesini eliyle işaret etmesi istenmiştir. Böylece, yüz ifadelerinin anlamı ve uygulamanın nasıl olacağını çocuk tarafından anlaşılması amaçlanmıştır. Daha sonra, çocuğa, ahlâki ve sosyal kural ihlalleri ile ilgili olayları gösteren resimler tek tek gösterilerek resimlerle ilgili sorular sorulmuş, cevapları kaydedilmiştir.

Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği Anne Formu çocukların annelerine ve Aile Tutum Envanteri babalarına sınıf öğretmenleri aracılığı ile ulaştırılmış, aynı yolla geri toplanmıştır. Veriler, bilgisayar ortamında SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin homojen bir dağılım gösterdiği görülmüştür. Verilerin analizinde; anne-çocuk ilişkisi ve baba tutumları ile çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için pearson korelasyon katsayısına bakılmıştır (Büyüköztürk, 2003).

Bulgular ve Tartışma

Çalışmada, örneklem grubunu oluşturan çocukların %53,28'si kız, %46,72'si erkek olup çocukların %81,15'inin okul öncesi eğitim kurumunda ilk yılıdır. Annelerin %41,8'i, babaların %12,30'u 26-30 yaş, annelerin %36,1'i, babaların %45,08'i 31-35 yaş, annelerin %22,1'i, babaların %29,51'i 36-40 yaş grubunda; annelerin %45,1'i, babaların %20,9'u ilkokul, annelerin %9,8'i, babaların %16,39'u ortaokul, annelerin %32,8'i, babaların %38,53'ü lise ve annelerin %12,3'ü, babaların %24,59'u yükseköğretim mezunudur. Annelerin %95,0'i ev hanımı, %12,3'ü serbest meslek sahibi, %9,8'i ise memur, hemşire gibi profesyonel bir mesleğe sahipken, babaların %32,79'u serbest meslek sahibi, %43,44'ü işçi, %13,11'i memur ve %10,66'sı öğretmen ve doktor gibi profesyonel bir mesleğe sahiptir.

Bu bölümde, annelerin Aile-Çocuk İlişkileri Ölçeği (PARQ) ve babaların Aile Tutum Envanteri puanı ile çocuklarının ahlâki ve sosyal kural anlayışları arasındaki ilişkileri gösterir bulgular yer almıştır.

Tablo 1. Annelerin PARQ ve Babaların Aile Tutum Envanteri Alt Boyut Puanları ile Çocukların Ahlâki ve Sosyal Kural Bilgisi Ölçeği Puanları Arasındaki İlişki

PARQ Alt Boyutları	Ahlâki Kural Anlayışı Toplam	Sosyal Kural Anlayışı Toplam
	r	r
Sıcaklık ve Sevgi	-.181*	-0.014
Saldırganlık	-.129	0.042
İlgisizlik	.225*	0.129
Reddetme	-.089	0.039
TOPLAM	-.138	0.031
Aile Tutum Envanteri Alt Boyutları		
DEMO	.015	.126
ÖZDEŞ	-.017	.045
UYMA	.047	.153
SOSHAR	.000	.001
TOPLAM	.006	.076

* p<0,05

Tablo 1'e göre, annelerin PARQ Sıcaklık ve Sevgi alt boyut puanı ile çocukların ahlâki kural bilgisi arasında ters yönlü zayıf bir ilişki vardır ($r=-0,181$, $p<0,05$). Annelerin sıcaklık ve sevgi davranış puanı arttıkça çocukların ahlâki kural bilgisi puanı azalmaktadır. İlgisizlik alt boyutu ile çocukların ahlâki kural anlayışları arasında aynı yönlü zayıf bir ilişki vardır ($r=0,225$, $p<0,05$). Annelerin ilgisizlik puanı azaldıkça çocukların ahlâki kural bilgisi puanı azalmaktadır. PARQ alt boyutlarından elde edilen puanların yüksek olması anne çocuk ilişkisinin olumsuz olduğu yönünde değerlendirilmektedir. Buna göre, annelerin çocuklarına gösterdiği ilgi ve sevgi olumlu oldukça, çocukların ahlâki kural anlayışı da olumlu olmaktadır. Babaların Aile Tutum Envanteri alt boyut ve toplam puanları ile çocukların ahlâki ve sosyal kural bilgisi puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir ($r=-0,006$, $p>0,05$). Araştırmalar ilgisiz, aşırı gevşek, sevmeyen, cezalandırıcı baba ile ihmal eden, zalim ve sevgiden uzak anne modelinin çocuğun gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir. Whiteside-Mansell, Bradley ve McKelvey (2008), çalışmalarında üç farklı kültürden düşük gelirli anne babaların ebeveynlik davranışlarının, okul öncesi çocukların sosyal gelişimi üzerine etkilerini incelemişlerdir. Sonuç olarak; özellikle çocuğunu kabul etme, uyarıcılar sunma ve sorumluluk vermenin çocukların sosyal gelişimi üzerinde olumlu etkisi olduğunu, dayanın ise, olumsuz etkisi olduğunu saptamışlardır (Whiteside-Mansell, Bradley ve McKelvey, 2008).

Seçer, Sarı ve Olcay (2006), okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 302 çocuk ve annelerini örneklem aldıkları çalışmalarında, anne tutumlarının çocukların ahlâki ve sosyal kural bilgisini etkilediğini bulmuşlardır. Annenin aşırı koruyucu tutumunun çocukların sosyal kural bilgi düzeylerini olumsuz yönde etkilediği, demokratik tutumun ise çocukların hem ahlâki hem de sosyal kural bilgisi düzeylerini olumlu yönde etkilediği; annenin evlilik çatışması ve geçimsizlik yaşayıp yaşamaması ve sıkı disiplin uygulayıp uygulamamasının ise çocukların ahlâki ve sosyal kural bilgi düzeylerini etkilemediği bulunmuştur. Özeri (1994), okul öncesi dönemde ahlâki gelişimi ve eğitimini incelemiştir. Elde edilen verilere göre, anne tutumlarının çocuğun suça yönelik adalet gelişimini anlamlı şekilde etkilediği tespit edilmiştir. Göreve yönelik adalet gelişimi ile anne tutumları arasındaki ilişki anlamsız bulunmuştur.

Olumlu baba-çocuk etkileşimleri, gelişimin farklı noktalarında ortaya çıkan farklı etkileriyle, çocukların gelişimi için önemlidir (Cabrera, Shannon ve Tamis-LeMonda, 2007). Ayrıca anne babaların çocuklarıyla ilişkilerinin sosyal beceri üzerindeki etkilerinin incelendiği çalışmalarda, ebeveynleri ile olumlu ilişkileri olan çocukların, duygularını daha etkili şekilde ifade ettikleri, daha az problem davranışlar yaşadığı, sosyal yeterliliklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Spinrad vd., 2007).

Tablo 2. Annelerin PARQ ve Babaların Aile Tutum Envanteri Puanları ile Çocukların Ahlâki Kural Bilgisi Puanları Arasındaki İlişki

PARQ	Ciddiyet	Otorite yokluğu	Kural yokluğu	Genelleme	Ceza	TOPLAM
	r	r	r	r	r	r
Sıcaklık ve Sevgi	.284*	.365*	.027	.222*	.176	-.181*
Saldırganlık	-.229*	.314*	-.032	.144	-.084	.129
İlgisizlik	.202*	-.118	.067	-.074	.199*	.225*
Reddetme	-.215*	.293*	.029	.211*	-.067	.089
TOPLAM	-.257*	.357*	.014	.205*	-.116	-.138
Aile Tutum Envanteri						
DEMO	-.111	-.032	.039	.100	.118	.015
ÖZDEŞ	-.054	.045	-.069	.088	.025	-.017
UYMA	-.061	.032	.003	.133	.108	.047
SOSHAR	-.038	.052	-.028	.153	-.002	.000
TOPLAM	-.074	.042	-.033	.154	.055	.006

* p<0,05

Tablo 2'ye göre, PARQ Sıcaklık ve Sevgi alt boyut puanı ile çocukların ahlâki ciddiyet ($r=0,284$, $p<0,05$), ahlâki otorite yokluğu ($r=0,365$, $p<0,05$) ve ahlâki genelleme ($r=0,222$, $p<0,05$) puanları arasında; Saldırganlık alt boyut puanı ile çocukların ahlâki otorite yokluğu puanı ($r=0,314$, $p<0,05$) arasında; İlgisizlik alt boyut puanı ile çocukların ahlâki ciddiyet ($r=0,202$, $p<0,05$) ve ahlâki ceza puanları ($r=0,199$, $p<0,05$) arasında; Reddetme alt boyutu ile çocukların ahlâki otorite yokluğu ($r=-0,293$, $p<0,05$) ve ahlâki genelleme puanları ($r=0,211$, $p<0,05$) arasında aynı yönlü zayıf bir ilişki vardır. Buna göre, aşırı sevgi gösterme, saldırgan ya da ilgisiz davranma gibi olumsuz anne çocuk ilişkilerinin, çocukların ahlâki ciddiyet, otorite yokluğu, genelleme ve cezaya ilişkin anlayışlarını olumsuz etkilediği söylenebilir.

Aile Çocuk İlişkileri Ölçeği Saldırganlık alt boyut puanı ile çocukların ahlâki ciddiyet puanı ($r=-0,229$, $p<0,05$) ve Reddetme alt boyut puanı ile çocukların ahlâki ciddiyet puanı ($r=-0,215$, $p<0,05$) arasında ters yönlü zayıf bir ilişki vardır. Annelerin saldırganlık ve reddetme puanları azaldıkça çocukların ahlâki ciddiyet anlayışının arttığı görülmektedir. Anne çocuk ilişkisi olumlu olduğunda, çocukların ahlâki ciddiyet anlayışının artacağı söylenebilir.

Toplam puanlar değerlendirildiğinde, anne davranışlarının çocukların ahlâki ciddiyet anlayışının %0,7'sini, ahlâki otorite yokluğu anlayışının %13'ünü ve ahlâki kuralları genellemesinin %0,4'ünü açıkladığı bulgulanmıştır. Anne çocuk ilişkilerinin, çocukların daha çok ahlâki otorite yokluğu üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Anne çocuk ilişkileri olumlu olduğunda, çocuklar bir yetişkin otoritesi olmadan da ahlâki kurallara uyma ve kuralları uygulamaya eğilimli olacaktır. Bu durum çocukların içten denetimli bir ahlâki davranış sergileyeceğini göstermektedir.

Babaların Aile Tutum Envanteri tüm alt boyutları ile çocukların ahlâki ciddiyet, otorite yokluğu, kural yokluğu, genelleme ve ceza puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Ahlâk, bir kurallar sistemidir ve ahlâklılığın özünde bireyin bu kurallara karşı duyduğu saygı vardır. Çocuk, saygı duyulması gereken ahlâki kuralları büyük oranda üyesi olduğu toplumdaki yetişkinlerden hazır olarak alır. Bu nedenle ailelerin bu konuda örnek davranışlar sergilemesi gerekir (Mercin, 2005).

Tablo 3. Annelerin PARQ ve Babaların Aile Tutum Envanteri Puanları ile Çocukların Sosyal Kural Bilgisi Puanları Arasındaki İlişki

PARQ	Ciddiyet	Otorite yokluğu	Kural yokluğu	Genelleme	Ceza	TOPLAM
	r	r	r	r	r	r
Sıcaklık ve Sevgi	-.093	.056	.063	.205*	-.022	-.014
Saldırganlık	-.033	.003	.054	.230*	.031	.044
İlgisizlik	.120	-.040	.002	-.020	.123	.147
Reddetme	-.013	-.097	.036	.182*	.057	.010
TOPLAM	-.051	.007	.061	.229*	.025	.056
Aile Tutum Envanteri						
DEMO	.054	-.063	-.003	.015	.198*	.126
ÖZDEŞ	-.026	-.001	.001	.129	.080	.045
UYMA	.065	-.056	.082	-.009	.204*	.153
SOSHAR	-.037	-.050	.017	.033	.048	.001
TOPLAM	-.003	-.048	.024	.069	.136	.076

* p<0,05

Tablo 3'e göre, PARQ Sıcaklık ve Sevgi, Saldırganlık, Reddetme alt boyut puanları ile çocukların sosyal kuralları genelleme puanı arasında aynı yönlü zayıf bir ilişki vardır ($r=0,205$, $r=0,230$, $r=0,182$; $p<0,05$). Buna göre, anne-çocuk ilişkisi olumlu oldukça, çocukların sosyal kuralları genelleme anlayışlarının da olumlu olacağı söylenebilir. Aşırı sevgi gösterme, saldırgan davranma ya da çocuğu reddetme gibi olumsuz anne çocuk ilişkilerinin, çocukların sosyal kuralları genelleyememesine neden olabileceği söylenebilir. Bu durumda, çocuklar her bir uymaları beklenen sosyal kurallara dıştan denetimli olarak uyacaklardır. Dış denetim veya otorite olmadığında kurallara uymama sonucu ortaya çıkabilecek istenmeyen davranışların sıklığı artacaktır.

Babaların çocuklarına karşı otoriter veya demokratik tutumları (DEMO) aile düzeni ve yapısının geleneksel ahlâk ve temel terbiyeye uygun sosyal normlarını yansıtmaya davranışları (UYMA) ile çocukların sosyal ceza puanı arasında aynı yönlü zayıf bir ilişki vardır ($r=0,198$, $r=0,204$, $p<0,05$). Buna göre, babaların çocuklarına karşı demokratik tutumları ve sosyal normlara uygun davranışları arttıkça çocukların sosyal ceza anlayışlarının da artacağı söylenebilir. Toplam puanlar değerlendirildiğinde; anne davranışlarının çocukların sosyal kuralları genelleme davranışının %0,5'ini, babaların otoriter veya demokratik tutumları ile aile düzeni ve yapısının geleneksel ahlâk ve temel terbiyeye uygun sosyal normlarını yansıtmaya davranışlarının, çocukların sosyal ceza bilgisinin %0,4'ünü açıkladığı görülmektedir. Anne çocuk ilişkileri ve babaların çocuklarına karşı tutumları olumlu oldukça çocukların sosyal kuralları anlama ve uygulamada daha başarılı olacakları söylenebilir.

Yapılan çalışmalarda, anne baba tutum ve davranışlarının okul öncesi dönemdeki çocukların ahlâki ve sosyal kural bilgisi düzeyini etkilediği görülmektedir (Seçer vd., 2006). Demirtaş (2001), annelerin tutumları ile çocukların öz bakım becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında, annelerin eğitim düzeylerinin düşük olmasının çocuklarına karşı gösterdiği tutumu dolayısıyla da çocuğun öz bakım becerilerini olumsuz yönde etkilediğini saptamıştır. Perry Craig, Jensen ve Adams Gerald (2001), ailelerin çocuk yetiştirme tutumları ve okul öncesi çocuklarının sosyometrik statüsü arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, akranları tarafından izole ya da dışlanmış olarak tanımlanan çocukların ataerkil aile yapısına sahip oldukları, kendine güvenlerinin az olduğu, bağımsızlığın teşvik edilmediği, disiplinin az olduğu ve çocuk yetiştirmenin görevinin anneye ait olduğu düşüncesini taşıyan ailelere sahip olduklarını belirlemişlerdir. Sarı (2007) anasınınına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocukların sosyal uyum ve sosyal becerilerine etkisini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, annelerin çocuklarına karşı tutumlarının çocuğun yaşına göre anlamlı bir farklılık gösterdiğini, çocuk sayısı arttıkça anne tutumlarının da olumsuz yönde arttığı, anne ve baba öğrenim düzeyinin çocukların sosyal uyum ve sosyal becerileri üzerinde etkili olduğunu saptamıştır. Sosyal kural algısında, otoritenin önemli bir figür olduğu söylenebilir. Aşırı hoşgörülü ortamda yetişen çocukların davranışlarında hiçbir sınırlama olmadığı için doğruyu ve yanlış ayıramazlar, başkalarıyla işbirliği yapamazlar, sosyal ilişkilerinde başarısızdırlar. Tutarsız tutuma sahip aile ortamında yetişen çocuklar, hangi durumda nasıl davranacaklarını bilemezler. Demokratik aile ortamında ilgi ve şefkat gören çocukların topluma kabul edilme ve iyi ilişkiler kurma eğilimleri yüksektir, bu ortamda yetişen çocuklar sosyal ve arkadaş canlısıdırlar (Orçan, 2010). Shaker Alsarairh (2013), çalışmasında 1-3.sınıf çocukların sosyal beceri gelişimi ve annelerinin kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. Çocuğun annesine bağlanmasının akranları ile etkileşim ve sosyal becerilerinin gelişiminde hayati bir rol oynadığını saptamıştır.

Anne baba, anne babalık rolünü nasıl görüyor ve değerlendiriyorsa, çocuğa karşı tutum ve davranışları da buna göre biçimlenmektedir. Araştırmalar ilgisiz, aşırı gevşek, sevmeyen, cezalandırıcı baba modelinin çocuğun gelişimi üzerindeki önemini vurgulamaktadır. Otoriter ve dayağı disiplin yöntemi olarak kullanan babaların çocukları saldırgan özellikler göstermektedirler (Orçan, 2010). Sosyal biliş ile saldırganlık davranışı arasında da bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmaların çoğunda bireyin sosyal özellikleriyle ilgili zihinsel temsillerinin diğer insanlarla olan etkileşimleri sonucunda şekillendiği tespit edilmiştir (Seven, 2010).

Oldukça yüksek düzeyde bağlantılı ebeveyn-çocuk ilişkilerinde çocuklar güçlü olumlu sosyal uyum, çok sayıda ve yüksek kaliteli arkadaşlıklar ve anaokulunda yüksek düzeyde akran kabulü gibi olumlu sosyal-duygusal davranışlar gösterme eğilimindedirler (Sheridan vd., 2010). Aile çevresinden sonra, çocukların dahil olacağı okul öncesi eğitim kurumu bir başka önemli çevreyi oluşturmaktadır. Okul öncesi eğitim, ahlâki ve sosyal kuralların öğrenilmesi ve pekiştirilmesinde oldukça etkili bir rol oynamaktadır. Dinç (2002) tarafından okul öncesi 4-5 yaş grubundaki 162 çocukla yapılan çalışmada, okul öncesi eğitimde ikinci yılı olan çocukların sosyal gelişim düzeylerinin, okul öncesi eğitimde ilk yılı olan çocuklara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Tezel Şahin ve Özyürek (2010), altı yaşındaki çocukların okul öncesi eğitime devam süresinin, ahlâki ciddiyet ve genel ahlâki kural bilgisi üzerinde etkili olduğunu saptamışlardır. Bu nedenle, çocukların gelişim alanlarının desteklenmesinde anne baba ve okul işbirliğinin de dikkate alınması gerekmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Anne çocuk ilişkileri ve baba tutumları ile okul öncesi eğitim kurumuna devam eden altı yaş çocuklarının ahlâki ve sosyal kural anlayışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 122 çocuk ile anne babaları çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışmada, olumlu anne-çocuk ilişkilerinin çocukların ahlâki ve sosyal gelişimi üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Anne çocuk ilişkilerinin özellikle ahlâki otorite yokluğu olmak üzere, ahlâki ciddiyet ve ahlâki genelleme anlayışlarını etkilediği görülmüştür. Anne çocuk ilişkileri olumlu olduğunda, çocukların ahlâki bilgi ve anlayışlarının, buna bağlı olarak da ahlâki davranışlarının olumlu yönde gelişeceği düşünülmektedir.

Baba tutumlarının ise çocukların sosyal kural anlayışları üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Babaların çocuklarına karşı demokratik tutumları arttıkça ve aile düzeni ve yapısının geleneksel ahlâki ve temel terbiyeye uygun sosyal normlarını yansıtan davranışları olumlu oldukça, çocukların sosyal ceza anlayışlarının artacağı görülmüştür. Babaların çocuklarına karşı demokratik tutum ve sosyal normlara uygun davranışlar sergilemesi, çocukların sosyal kural bilgisi ve anlayışlarının, buna bağlı olarak da sosyal davranışlarının olumlu yönde gelişeceği çıkarımında bulunulabilir. Okul öncesi dönemden itibaren anne baba eğitimi çalışmalarında, çocukların ahlâki ve sosyal gelişimine yönelik bilgilendirme yapılabilir. Bu konuda, özellikle çocukların babalarıyla korkutulmaması, çocuk tarafından babanın bir ceza figürü olarak algılanmaması gerektiği üzerinde durulabilir. Anne baba tutumları ve çocukların gelişimleri üzerindeki etkileri ele alınabilir.

Sosyal ve ahlâki kuralların öğrenilmesi, doğuştan getirilen bir özellik olmayıp çevreyle etkileşim sonucunda, toplumsallaşma süreci içinde gerçekleşmektedir. Toplumla ve kendisiyle uyumlu bir yaşam sürdürmek için bireyin ahlâki ve sosyal etkileşimde bulunmasının önemli bir yeri vardır. Ahlâki ve sosyal değer yargıları istendik yönde gelişmiş bireyler yetiştirmek için, aileler ve eğitim kurumları üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeli, toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmelidirler. Bu çalışmada, okul öncesi dönem çocukların ahlâki ve sosyal kural bilgilerinin anne ve baba tutumlarından ne düzeyde etkilendiği incelenmiştir. Farklı çalışmalarda öğretmen tutumlarının etkisine bakılabilir. Bununla birlikte sosyal beceri eğitim programlarının uygulanmasına yönelik deneysel çalışmalar yapılabilir. Anne baba eğitim programları, öğretmen hizmet içi eğitim programları düzenlenerek çocukların ahlâki ve sosyal kurallar üzerindeki etkileri hakkında bilinçlendirmeleri sağlanabilir.

Kaynakça

- Berry, D. ve O'connor, E. (2010). Behavioral risk, teacher-child relationships, and social skill development across middle childhood:A child-by-environment analysis of change, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 31,1-14.
- Bilgin, H. (2010). Okul öncesi eğitimde aile ile iletişim ve ailelere rehberlik, *Okul Öncesi Eğitime Giriş*, Ankara:Pegen Akademi.
- Cabrera, N. J., Shannon, J. D. ve Tamis-LeMonda, C. (2007). Fathers'influence on their children's cognitive and emotional development: From toddlers top pre-k, *Applied Development Science*, 11(4), 208-213.
- Chae, J. Y. ve Lee, K. Y. (2011). Impacts of Korean fathers' attachment and parenting behavior on their children's social competence. *Social Behavior And Personality*, 39(5), 627-644.
- Çakır, A. (2007). Sosyal bilişsel öğrenme kuramı, *Eğitim Psikolojisi* (Ed.:Alim Kaya), Ankara:Pegem A Yayıncılık.
- Çalışan Demir, F. (2008). Aile ve çocuk, *Beni Tanıyor Musun?*, Trabzon Valiliği Kültür Yayınları: 40.
- Çeliköz, N., Seçer, Z., Çetin, Ş. ve Şen, H. Ş. D. (2008). Çocuk yuvası ve ailesiyle yaşayan çocukların ahlâki ve sosyal kural anlayışlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23,1-13.
- Çiftçi, N. (2007). Ahlâki gelişim, *Eğitim Psikolojisi* (Ed.:Alim Kaya), Ankara:Pegem A Yayıncılık.
- Danovitch, J. H. ve Keil, F. C. (2007). Choosing between hearts and minds: children's understanding of moral advisors, *Cognitive Development*, 22, 110-123.
- Demirtaş, K. (2001). *Annelerin değerlendirmesine göre çocukların özbakım becerileri ile anne tutumları arasındaki ilişki*. Bilim Uzmanlığı Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- DeRosier, M. E. ve Lloyd, S. W. (2011). The impact of children's social adjustment on academic outcomes. *Reading & Writing Quarterly: Overcoming Learning Difficulties*, 27(1-2), 25-47.
- Dinç, B. (2002). *Okul öncesi eğitimin 4-5 yaş çocuğunun sosyal gelişimine etkileri konusunda öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Dumont, C. ve Paquette, D. (2013). What about the child's tie to the father? A new insight into fathering, father-child attachment, children's socio-emotional development and the activation relationship theory, *Early Child Development and Care*, 183(3-4), 430-446.
- Ertürk, G. (2010). Aile kuramları, *Anne Baba Eğitimi* (Ed.Tülin Güler), Ankara: Pegem Akademi.
- Forman, D., Aksan, N. ve Kochanska, G. (2004). Toddlers' responsive imitation predicts preschool-age, *Psychological Science*, 15(10), 699-704.
- Gummerum, M., Hanoch, Y., Keller, M., Parsons, K. ve Hummel, A. (2010). Preschoolers' allocations in the dictator game: The role of moral emotions, *Journal Economic Psychology*, 31(1), 25-34.
- Güngör, A. (2004). Ahlâki (törel) gelişim, *Gelişim ve Öğrenme* (Ed.:Ayten Ulusoy), 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Harlak, H., Dereboy, Ç., Okyay, P., Eskin, M., Dereboy, F. ve Demir Kaynak, H. (2007). *Ergen ve ruhsal sorunları durum saptama çalışması II*, FEF-05013 kodlu proje, [www.pdfactory.com].
- Hong, Y. (2003). An ethnographic study of Korean kindergartners' reasonin during group moral dicussions, *Early Childhood Education Journal*, 30(3): 151-156.
- Kabadayı, A. ve Aladağ, K. S. (2010). Farklı ilköğretim kurumlarına devam eden öğrencilerin ahlâki gelişimlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi, *Uluslar Arası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 878-898.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (15. Baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kıldan, O. (2010). Aile içi ilişkiler ve özel durumlarda aile, *Anne Baba Eğitimi* (Ed. Tülin Güler), Ankara: Pegem Akademi.

- Mercin, L. (2005). Piaget ve Kohlberg'in ahlâki (moral) gelişim kuramlarının özellikleri ve karşılaştırılması. *SBARD*, 5, 73-86. [<http://www.akader.info/sbard/sayilar/2005Mart/73-86.pdf>] [11.10.2010].
- Nobes, G. ve Pawson, C. (2003). Children's Understanding of Social Rules and Social Status, *Merrill-Palmer Quarterly*, 49(1), 77-100.
- Nobes, G., Panagiotaki, G. ve Pawson, C. (2009). The Influence of negligence, intention, and outcome on children's moral judgments, *Journal of Experimental Child Psychology*, 104, 382-397.
- O'Brennan, L. M., Bradshaw, C. P. ve Sawyer, A. L. (2009). Examining developmental differences in the social-emotional problems among frequent bullies, victims, and bullyvictims. *Psychology in The Schools*, 46(2), 100-115.
- Orçan, M. (2010). Sosyal gelişim, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (Ed.: Engin Deniz), 2. Baskı, Ankara: Maya Akademi.
- Öner, N. (1996). *Türkiye'de Kullanılan Psikolojik Testler, Bir Başvuru Kaynağı*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Özgün, Ö. (2010). Ahlâki gelişimi, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim* (Ed.: Engin Deniz), 2. Baskı, Ankara: Maya Akademi.
- Perry Craig J., Jensen L. ve Adams Gerald, R. (2001). The relationship between parents attitudes toward child rearing and the sociometric status of their preschool children, *The Journal of Psychology*, 7/9(6), 567-574. [Erişim: http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00223980.1985.9915464#.U5bx2HJ_vOM] [10.06.2014].
- San Bayhan, P. ve Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, Ankara: Morpa Kültür Yayınları.
- Sarı, E. (2007). Anasınınına devam eden 5-6 yaş grubu çocukların, annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun sosyal uyum ve becerilerine etkisinin incelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Seçer, Z. ve Sarı, H. (2006). Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ve etmeyen çocukların ahlâki ve sosyal kural bilgilerinin çeşitli değişkenler açısından karşılaştırmalı olarak analizi, *Milli Eğitim Dergisi*, 172, 126-142.
- Seçer, Z., Çağdaş, A. ve Seçer, F. (2006). Çocukların okul ortamındaki ahlâki ve sosyal kuralları ayırtma becerisinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, [<http://www.pamukkale.edu.tr>] [08.08.2009].
- Seçer, Z., Sarı, H. ve Olcay, O. (2006). Anne tutumlarına göre okul öncesi dönem çocuklarının ahlâki ve sosyal kural bilgilerinin incelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 539-558.
- Selçuk, Z. (1995). *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Pegem A Yayınları.
- Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*, 12.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Seven, S. (2010). Sosyal davranış öğretmen değerlendirmesi ölçeğinin türk kültürüne uyarlanması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 193-200.
- Shaker Alsarairh, K. (2013). Predictors of a child's social skills asit relates to mother attachment styles and mother anxiety levels among students in grades 1-3, *Journal of Social Sciences*, 9(1), 22-28. DOI:10.3844/jsssp.2013.22.28, [<http://www.thescipub.com/jss.toc>] [27.06.2013].
- Sheridan, S. M., Knoche, L. L., Edwards, C. P., Bovaird, J. A. ve Kupzyk, K. A. (2010). Parent engagement and school readiness: Effects of the getting ready intervention on preschool children's social-emotional competencies, *Early Education and Development*, 21(1), 125-156.
- Smetana, J. G. (1981). Preschool children's conceptions of moral and social rules, *Child Development*, 52, 1333-1336.

- Smetana, J. G. (1999). The role of parents in moral development: A social domain analysis, *Journal of Moral Education*, 28(3), 311-321.
- Spinrad, T. Z., Eisenberg, N., Gaertner, B., Popp, T., Smith, C.L., Kupfer, A., Greving, K., Liew, J. ve Hofer, C., (2007). Relations of maternal socialization and toddler's effortful control to children's adjustment and social competence. *Development Psychology*, 43(5), 1170-1186.
- Taylor, S. I., Ogawa, T. ve Wilson, J. (2002). Moral development of Japanese kindergartners, *International Journal of Early Childhood*, 34(2), 12-18.
- Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2008). 5-6 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Demografik Özelliklerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 395-414.
- Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2010). A study into the knowledge of social and moral rules of the children the age group of six attending to a preschool education institution, *The Second International Congress of Educational Research the "Social Entrepreneurship Democratic Participation and Educational Research"*, 29 April-02 May, Antalya, Turkey.
- Topbaşı, F. (2006). *Okul öncesi dönem 6 yaş grubu çocukların törel(ahlâki) gelişiminde dramının yeri ve önemi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Torun, A. (1989). *A preliminary form of a scale on mother attitudes toward highly competitive school entrance exams for fifth grade students*. Master of arts in educational Sciences, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tutkun, C. (2012). 60-72 aylık çocukların sosyal becerilerinin anne ve öğretmen değerlendirmelerine göre incelenmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Ünlüer, E. (2010). Okul öncesi eğitimde ailenin yeri ve önemi, *Anne Baba Eğitimi* (Ed. Tülin Güler), Ankara: Pegem Akademi.
- Whiteside-Mansell, L., Bradley, R. H., McKelvey, L. ve Fussel, J. J. (2009). Parenting: linking impacts of interpartner conflict to preschool children's social behavior, *Journal of Pediatric Nursing*, 24(5), 389-400.
- Whiteside-Mansell, L., Bradley, R. H. ve McKelvey, L. (2008). Parenting and preschool child development: Examination of three low-income U.S. Cultural Groups, *Journal of Child Family Studies*, 18(1), 48-60.
- Yapıcı, M. ve Yapıcı, Ş. (2005). Çocukta ahlâk gelişimi, *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 5(3). [<http://www.universite-toplum.org/summary.php3?id=243>] [30.06.2010].
- Yau, J. ve Smetana, J. G. (2003). Conceptions of moral, social-conventional and personal events among chinese preschoolers in Hong Kong, *Child Development*, 74(3), 647-658.